

Савенко Г.Є.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ОРГАНІЧНЕ СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО ЄС: ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ ТА ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ

Досліджено європейський досвід екологізації сільського господарства. Проаналізована європейська система управління виробництвом органічної продукції. Визначено складові державного регулювання ринку органічної продукції в Україні.

Ключові слова: ринок органічної продукції, Європейський Союз, маркування, стандарти, сертифікація.

Постановка проблеми. В країнах ЄС органічне сільське господарство виділилося в автономний сектор аграрної економіки на початку 90-х років ХХ ст. Негативні екологічні наслідки інтенсифікації сільського господарства, орієнтація на здоровий спосіб життя населення та безпеку продуктів харчування, сприяли зростанню цього сектора економіки.

Враховуючи європейський досвід, впровадження в Україні державної підтримки виробників органічної аграрної продукції, зокрема розробка та прийняття Національної програми розвитку органічного виробництва аграрної та харчової продукції, сприятиме реалізації положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС щодо стимулювання сталого сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед ґрунтовних робіт останнього періоду, в яких досліджено питання розвитку органічного виробництва у Європейському союзі та відображено практичні засади державного регулювання виробництва та експорту органічної продукції в Україні, праці вітчизняних науковців Артиш В.І., Берлач Н.А., Зінчук Т.О., Кутаренко Н.Я., Осташко Т.О., Ульянченко О.В. та інші.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Імплементация Угоди про асоціацію України з ЄС обумовлює практичну потребу дослідження питань можливостей запозичення європейського досвіду державного регулювання сільського господарства, з метою приведення виробництва органічної продукції в Україні у відповідність до міжнародних та європейських вимог.

Метою статті є систематизація європейського досвіду розвитку органічного виробництва, обґрунтування важливості розвитку органічних

виробництв для досягнення цілей Спільної аграрної політики ЄС та можливостей запозичення європейського досвіду регулювання у сфері виробництва та експорту органічної аграрної продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успішність і цілісність Спільної аграрної політики ЄС (САП ЄС) визначається, насамперед, загальним розумінням її основних базових принципів, єдиною теоретичною моделлю і здатністю на цій основі досягати постійних компромісів. Необхідно використовувати досвід Єдиної аграрної політики, як сталої відрегульованої системи, що містить підтримку аграрних виробників та розвитку сільських територій, з адаптацією до сучасних соціально-економічних реалій в Україні.

Досягнення Європейського Союзу (ЄС) у розвитку аграрної сфери економіки значною мірою обумовлені високим рівнем субсидування.

Бюджетне фінансування за «класичним» напрямками та інструментами САП на період 2014-2020 рр. в поточних цінах складе близько 420 млрд євро, що перевищить його розмір у 2007-2013 рр. Понад 75% складуть витрати з надання прямих субсидій та ринкові заходи, 24% – витрати з розвитку села. Щорічно європейські фермери отримують більш ніж 50 млрд євро. На сьогодні країни – члени ЄС як суверенні держави мають змогу реалізовувати власну аграрну політику, але при цьому основні параметри політики повинні відповідати правилам ЄС.

Приблизно 2,5 млрд євро буде витрачено на забезпечення безпеки продуктів харчування. Намічено створити резерв для протидії кризам на внутрішньому ринку (близько 4 млрд євро), додати «сільськогосподарську частину» (близько 3 млрд євро) в Фонд ЄС щодо адаптації до глобалізації. Фінансування жорстко пов'язано з

головними напрямками реформування САП ЄС. З 2014 року відбулася кардинальна зміна моделі підтримки фермерів, що прив'язує її розмір до площі використовуваних ними сільськогосподарських земель, з урахуванням виробництва аграрної продукції та «суспільних благ» (екологічних, ландшафтних і інших суспільно корисних ефектів). У 2019 р. всі країни ЄС остаточно перейдуть з колишнього «історично обумовленого» способу розрахунку субсидій (невигідного для нових країн ЄС) на уніфіковані погектарні виплати для забезпечення «справедливого розподілу» допомоги між фермерами, регіонами і країнами. Верхня межа прямих субсидій визначена у 300 тис. євро.

На заключному етапі реформи у 2020 році обсяг допомоги в будь-якій країні не може бути нижче ніж 196 євро/га, що найбільш вигідно Латвії, Литві та Естонії. За допомогою цього рішення, різниця у розмірах допомоги на гектар між державами-членами до 2020 р. буде знижуватися. У 2019 р. допомога на 1 га буде варіюватися від 398 євро/га в Нідерландах до 196 євро/га в Латвії.

Вперше в особливий пакет виділені заходи з розвитку досліджень та інновацій в сільському господарстві (5 млрд євро).

Структура САП ЄС включає два розділи. Перший становить виробничо – торговельну основу і необхідний для регулювання заходів підтримки в межах Спільного ринку і прямої підтримки фермерів. Даний розділ фінансується Європейським фондом сільськогосподарських гарантій. Другий розділ спрямований на вирішення завдань комплексного розвитку сільських територій, а також підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору ЄС загалом та фінансується з Європейського фонду розвитку села та національних регіональних бюджетів [1].

Основними вимогами для фермерів, які претендують на стабільну допомогу було визначено диверсифікацію вирощування сільськогосподарських культур у напрямку збільшення озеленення, технічного обслуговування постійних пасовищ та створення нових екологічних зон у розмірі 5% орних земель. Також було прийнято рішення про обумовленість для всіх аграрних підприємств, надання 30 % від всієї суми прямих виплат сільськогосподарським виробникам з бюджету ЄС, виконання ними вимог «екологізації».

Країни-учасниці ЄС отримали можливість спеціальної підтримки малих сільськогосподарських підприємств шляхом здійснення додаткових виплат на «первинну» площу, що обробляється (розміром до 30 га чи до середнього розміру сільськогоспо-

дарського підприємства по країні). На фінансування таких виплат держави ЄС можуть спрямовувати до 30% від максимального річного ліміту наданого бюджетом Євросоюзу прямих виплат.

Крім того, всі країни-члени ЄС повинні до 2019 р. хоча б частково завершити перехід субсидування аграрного сектору на принципи регіональних преміальних виплат. Держави Східної Європи, що входять в ЄС, можуть застосовувати спрощений порядок розподілу аграрних субсидій на підставі єдиних погектарних ставок (SAPS) до 2020 року.

Можна очікувати, що наступна реформа Спільної сільськогосподарської політики відбудеться у 2020 р.

В Європейському Союзі згідно з новою європейською природоохоронною стратегією розвитку сільського виробництва, державами ЄС впроваджується політична та фінансова підтримка підприємств, які працюють за біологічними (екологічно чистими, органічними) технологіями. Аграрні підприємства, які обрали ековиробництво, у перехідні роки одержують субсидії від ЄС.

У Франції фермери отримують додаткові субсидії протягом перших п'яти років, під час яких відбувається перехід до органічного сільського господарства. Перші два роки обсяг субсидій максимальний: зокрема, при виробництві овочів він становить 511 євро/га на рік, в наступні два роки державна підтримка зменшується в два рази — до 255 євро/га, в останній рік становить 170 євро/га.

У Швеції діє Програма розвитку органічного агровиробництва, яка реалізується цілою низкою урядових та громадських інститутів: Міністерствами сільського господарства, союзами, асоціаціями та спілками організацій та фермерів біологічного агровиробництва та ін. Головною метою Програми є доведення використання орних земель в органічному землеробстві до рівня 30%, політичне сприяння, дорадче забезпечення, науково-дослідна підтримка, інформування споживачів, розширення товарних груп органічних продуктів, зростання роздрібної торгівлі органічними продуктами, розвиток процесів перероблення, імпорту та експорту органічної продукції.

У Данії до 2020 року заплановано повний перехід на органічну продукцію. З цієї метою у 2015 р. був затверджений Органічний план дій з подальшого розвитку та збільшення обсягів виробництва органічної продукції. План містить заходи активного впровадження методів ведення органічного сільського господарства та фінансову допомогу виробникам органічної продукції. На підтримку контролю за перетворенням, збереженням і під-

триманням органічних фермерських господарств, а також на субсидування експериментальних проєктів, у період з 2015 по 2018 роки буде витрачено 3,6 млн євро; заплановано цільові субсидії та продовження виплат додаткових 161 євро/га у перші два роки конверсії [2].

Місткість ринку продукції органічного виробництва у країнах ЄС оцінюється у 30 млрд євро. За прогнозами Дослідного інституту органічного сільського господарства (FIBL, Швейцарія) у 2017 – 2020 рр. темпи зростання органічного ринку будуть становити понад 10% на рік [3]. У 2016 р. вперше країни Європи визнали, що ринок споживання органічних продуктів зростає швидше, ніж виробництво. Найбільшим органічним ринком в Європі є Німеччина (9,5 млрд євро), далі йде Франція (5,5 млрд євро), Великобританія (2,6 млрд євро) та Італія (2,3 млрд євро). Громадянин ЄС витрачає на органічні продукти за рік в середньому 36 євро, найвище споживання органічної продукції на душу населення у Данії (191 євро) і Швеції (177 євро). Натомість в Україні споживання органічних продуктів в середньому на одного громадянина становить 3 євро за рік.

Згідно з стандартами ЄС терміни «екологічне», «біологічне», «природне» та «органічне» землеробство практично синоніми. У різних країнах для позначення сільськогосподарської практики, що відповідає принципам органічного землеробства, використовують різні варіанти: термін «органічне землеробство» (Organic Farming) офіційно прийнятий в англійських країнах Європейського Союзу; «екологічне землеробство» (Ecological Farming) в Угорщині, Данії, Іспанії, Литві, Польщі, Словаччині, Чехії, Швеції; «біологічне землеробство» (Biological Farming) в Німеччині, Греції, Італії, Латвії, Португалії, Франції та в країнах Бенілюксу; «природне землеробство» (Natural Farming) у Фінляндії.

В Україні згідно з проектом Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», у назві продуктів можуть бути написи «органічний», «біодинамічний», «біологічний», «екологічний», «органік», «натуральний», будь-які однокореневі похідні слова від цих слів з приставками «біо», «еко» тощо, будь-якими мовами.

За визначення Міжнародної федерації органічного сільськогосподарського руху (IFOAM) [4]: органічне сільське господарство – виробнича система, яка підтримує здоров'я ґрунтів, екосистем і людей, залежить від екологічних процесів, біологічного різноманіття та природних циклів,

характерних для місцевих умов, уникаючи використання невідновлюваних ресурсів.

Органічне виробництво є одночасно більш стійким, ніж традиційне, завдає менше шкоди навколишньому середовищу, здатне адаптуватися відповідно до кліматичних змін та підтримувати стабільний рівень родючості у більш тривалому періоді часу.

Основні принципи органічного господарства, встановлені IFOAM:

- принцип екології: органічне сільське господарство повинно ґрунтуватися на принципах існування природних екологічних систем і циклів, працюючи, співіснуючи з ними та підтримуючи їх;

- принцип здоров'я: органічне сільське господарство повинно підтримувати та покращувати здоров'я ґрунту, рослини, тварини, людини і планети як єдиного і неподільного цілого;

- принцип турботи: управління органічним сільським господарством має носити попереджувальний і відповідальний характер для захисту здоров'я і добробуту нинішнього і майбутніх поколінь, навколишнього середовища;

- принцип справедливості: органічне сільське господарство повинно будуватися на відносинах, які гарантують справедливість з урахуванням загального навколишнього середовища і життєвих можливостей.

Отже, органічне сільське господарство спрямоване на вирішення основних завдань Спільної аграрної політики країн Євросоюзу.

Першим узагальнюючим документом, що регулював ринок органічної продукції на рівні ЄС, став Регламент Ради (ЄС) № 2092/91 щодо органічного виробництва сільськогосподарських продуктів, який набрав чинності у 1993 р. Після численних змін був прийнятий новий базовий Регламент Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 року щодо органічного виробництва та маркування органічних продуктів. Регламент Комісії (ЄС) №889/2008 від 5.09.2008, визначає детальні правила імплементації Регламенту Ради (ЄС) №834/2007 про органічне виробництво та маркування органічної продукції щодо органічного виробництва, маркування і контролю. Умови імпорту органічних продуктів з третіх країн визначено Регламентом Комісії (ЄС) №1235/2008 від 8.12.2008.

В регламентах також містяться вимоги щодо виробництва, переробки, транспортування, пакування і зберігання продуктів; використання певних продуктів і речовин у переробці харчових продуктів; заборони використання ГМО і продук-

тів, виготовлених з ГМО, в органічному виробництві; маркування: наявність логотипу органічного виробництва ЄС; використання спеціальних заходів перевірки та спеціальної схеми контролю для органічних продуктів на ринку ЄС.

Органічні продукти в Європейському Союзі маркуються єдиним логотипом (органічний логотип ЄС – так званий євро-листок), який вказується на пакованих сертифікованих органічних продуктах разом з інформацією про сертифікаційний орган та походження органічної сировини. Поряд з логотипом можуть розміщуватися приватні, регіональні або національні логотипи органічної продукції. Існує значна кількість приватних органічних маркувань і стандартів, які є переважно власністю фермерських асоціацій: Bioland, Demeter, Naturland, Gaa, Biopark (Німеччина та весь світ); Soil Association (Великобританія); KRAV (Швеція); Bio Austria, Austria Bio Garantie (Австрія). Ці асоціації мають більш жорсткі правила і систему моніторингу, у порівнянні з вимогами Європейської комісії та позиціонують себе як органічні «преміум-бренди».

Франція стала першою країною в Європі, яка прийняла національне законодавство у сфері органічного сільського господарства. Національний інститут походження та якості (Institut national de l'origine et de la qualite, INAO) є уповноваженим органом влади Франції з питань органічного виробництва. Сертифікаційні організації повинні бути акредитовані офіційно Французьким акредитаційним комітетом (Comite francais d'accréditation, COFRAC). На сьогодні, для роботи у сфері органічного сільського господарства акредитовано десять сертифікаційних органів, з яких найбільшим є сертифікаційний орган «ЕКОСЕРТ» (Ecosert), він здійснює приблизно 80% всіх сертифікацій органічних виробників країни. Існує два виключно французьких технічних регланти: CCF Bio French Organic Standard для органічної продукції тваринного походження (кролики, равлики, страуси, аквакультури) та технічний регламент виробництва органічної сировини та кормів для домашніх тварин.

Державний логотип маркування органічних продуктів «АВ» (органічне сільське господарство, Agriculture Biologique) визнаний французькими споживачами як основний елемент ідентифікації органічних продуктів. Логотип «АВ» є ексклюзивною власністю Міністерства сільського господарства і рибальства Франції, але управляє та популяризує цей бренд державне агентство «Агентство Біо». У Франції був створений новий

колективний стандарт, який встановлює вимоги вище, ніж органічне законодавство ЄС – «Біокогеренс» (Bio-Coherence), що належить органічним сільськогосподарським організаціям Франції.

Комплексно оцінити стан справ у сфері органічного виробництва в Україні складно, у зв'язку з відсутністю офіційної статистичної інформації. За даними Федерації органічного руху, станом на червень 2017 року, в Україні зареєстровано понад 420 виробників органічної продукції. Під сертифікованим органічним виробництвом зайнято 421,5 тис. га земель. Обсяг експорту у 2016 р становив більше ніж 40 млн євро. Зважаючи, що попит на органіку в країнах – найбільших її споживачах (Німеччині, Франції, Італії, Швейцарії, Австрії) перевищує пропозицію, особливо на біосировину для виробництва кормів для органічного тваринництва (сою, кукурудзу тощо), провідні західноєвропейські компанії висловлюють готовність допомогти українським виробникам отримати органічні сертифікати та налагодити систему контролю якості, однак за умови подальшої орієнтації виробництва на експорт.

Європейська комісія своєю постановою №508/2012 встановила офіційний перелік сертифікаційних органів, сертифікована якими органічна продукція може безперешкодно експортувати з України до Європейського Союзу. Таких організацій, що здійснюють сертифікацію, шістнадцять, серед них є одна українська – «Органік Стандарт». Агровиробники мають право самостійно обирати установу сертифікації.

Сертифікація в нашій країні проводиться також за американськими (NOP) та японськими (JAS) органічними стандартами. Гармонізації національних стандартів з міжнародними (ISO) і європейськими (EN) дозволить чітко визначити правовий статус виробників органічної аграрної та харчової продукції. Україна набуде інституційної спроможності для масового експорту органічної продукції до ЄС.

Розвиток органічного виробництва в Україні утруднюється рядом негативних факторів:

– кризові явища суттєво вплинули на внутрішній ринок органічних продуктів. В умовах стрімкого падіння рівня доходів, органічна продукція, вартість якої в Україні може в декілька разів перевищувати ціну неорганічних аналогів (у Європі ця різниця становить 10–50%), має менший попит. Для компенсації втрачених доходів, окремі виробники органіки вже заявили про плани скорочення площ під овочами, вирішивши натомість, значно збільшити посіви бобових і зернових культур на експорт;

– існує ризик, що фермери не отримають суттєвих переваг від запланованої національної «органічної революції», зокрема щодо створення нових робочих місць, що пов'язано з переважанням у виробництві органічної продукції механізованого зернового виробництва, яким займаються агрокорпорації;

– органічні ферми, хоч і проводять конверсію ґрунтів і скорочують внесення хімічних добрив, не в стані повністю відгородитися від навколишнього світу і свого минулого. Повне хіміко-біологічне дослідження всієї органічної продукції провести неможливо, а це означає, що в ній може виявитися і розсіяні десятиріччя тому та нині заборонені до використання пестициди; важкі метали, накопичені в результаті попереднього інтенсивного використання фосфорних добрив; промислові забруднення, які вільно мігрують в атмосфері та водному басейні;

– орієнтація сертифікованого органічного виробництва виключно на зовнішні ринки, як це відбувається в Україні, несе в собі традиційні для експортоорієнтованої моделі ризику: коливання

ринковою кон'юнктури та падіння попиту можуть негативно позначитися на прибутках фермерів, які спеціалізуються на виробництві органічної продукції.

Висновки. В Україні для розвитку органічного виробництва аграрної та харчової промисловості, в контексті Спільної аграрної політики ЄС, необхідною є цілеспрямована державна підтримка за наступними напрямками:

– прийняття Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», узгодженого з вимогами та принципами регулювання органічного виробництва в ЄС, та відповідних нормативно-правових актів щодо його виконання, а також розробка та прийняття Національної програми розвитку органічного виробництва аграрної та харчової продукції;

– запровадження національних агроекологічних вимог і стандартів якості та безпеки органічної продукції, розробка механізму контролю за виробниками органічної аграрної та харчової продукції, відповідно до регламентів ЄС.

Список літератури:

1. Agriculture The EU's common agricultural policy (CAP): for our food, for our countryside, for our environment. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/cap-overview/2016_en.pdf
2. Данія має намір повністю зробити фермерів органічними. Dairynews.com.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dairynews.com.ua/news/dan-ya-ma-nam-r-povn-styu-zrobiti-fermer-v-organ-ch.html>
3. Research Institute of Organic Agriculture [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fibl.org>
4. International Federation of Organic Agriculture Movements. Офіційний сайт // Режим доступу: http://www.ifoam.org/organic_world

ОРГАНИЧЕСКОЕ СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО ЕС: ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ И ОПЫТ РЕГУЛИРОВАНИЯ

Исследован европейский опыт экологизации сельского хозяйства. Проанализирована европейская система управления производством органической продукции. Определены составляющие государственного регулирования рынка органической продукции в Украине.

Ключевые слова: органическое сельское хозяйство, Европейский Союз, маркировка, стандарты, сертификация.

ORGANIC FARMING IN THE EUROPEAN UNION: DEVELOPMENT TRENDS AND REGULATORY EXPERIENCE

Studied the European experience in organic agriculture. The European programs of the state subsidizing of organic producers are analyzed. The components of government regulation of organic market have been defined in Ukraine.

Key words: organic agriculture, European Union, marking, standards, certification.